

КІВАЛОВА Т. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В умовах постійного розвитку вітчизняного цивільного законодавства України, його вдосконалення та підвищення рівня реалізації не втрачають своєї актуальності дослідження правової природи обставин непереборної сили.

Свого часу зазначені обставини активно досліджувалися і цивілістами Російської імперії, і радянськими правознавцями, у тому числі на рівні дисертаційних досліджень. Проте у вітчизняній цивілістиці останнім часом дисертаційних досліджень з відповідної проблематики не проводилося. Лише на початку XXI століття у цій галузі стався своєрідний «прорив», який ознаменувався появою низки публікацій, де такими авторами як Луць В. В., Суханов Є. А., Примак В. Д, Хлонь О. М., Братель О. Г. аналізувалися положення згаданого інституту із врахуванням положень чинного цивільного законодавства України, а також проводився порівняльний аналіз обставин непереборної сили з суб'єктивним випадком та форс-мажором. Найбільш проблемним є питання щодо визначення співвідношення між поняттями непереборної сили і форс-мажору.

Актуальність даного дослідження пояснюється також наявністю труднощів, які виникають у правозастосовчій практиці при здійсненні юридичної кваліфікації певних фактів як обставин непереборної сили.

Вітчизняні наукова доктрина і законодавство оперують поняттям непереборна сила для визначення тих надзвичайних і невідворотних подій, вплив яких спричинює неможливість виконання зобов'язання та слугує безумовною обставиною для звільнення боржника від майнової відповідальності за невиконання покладеного на нього обов'язку (Примак В. Д. Непереборна сила у контексті цивільно-правової відповідальності // Вісник господарського судочинства. — 2001. — № 4. — С. 167). Водночас у практичній діяльності суб'єктів господарювання більш широко побутує інше визначення відповідних обставин — «форс-мажор» — що походить від латинського *vis major*, під яким римляни розуміли дію стихійних сил природи, що її не можна ні передбачити, ні відвернути (Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права // К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 175).

Чинне цивільне законодавство України містить визначення непереборної сили у правилах про зупинення перебігу позовної давності

та в статті 263 ЦК України під непереборною силою розуміє надзвичайну або невідворотну за даних умов подію. Таке визначення є неприйнятним, оскільки при буквальному тлумаченні зазначеної норми призводить до того, що непереборна сила має місце за наявності лише однієї із ознак — або надзвичайності, або невідворотності. Натомість у вітчизняній цивілістиці вже сформувалося усталене сприйняття відповідного явища саме як водночас і надзвичайної, і невідвотної обставини. Між тим, Цивільний кодекс Української РСР 1963 року в статті 78 містив таке саме визначення непереборної сили з тією лише різницею, що між прислівниками вжитий був більш доречніший сполучник «і».

У чинному ЦК України міститься ще одна норма, яка викликає заперечення щодо її викладення. Так, у п. 2 ч. 1 ст. 617 ЦК України зазначаються певні обставини, наявність яких зазвичай не може слугувати підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання. Ці обставини позначені законодавцем як такі, що не вважаються випадком. Більш слушним виглядає передбачений у ст. 218 Господарського кодексу України наголос на недопустимості зарахування згаданих у ст. 617 ЦК обставин вже не до виявів випадку, а до явищ непереборної сили (Примак В. Д. Ознаки непереборної сили у відносинах цивільно-правової відповідальності // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. — 2008. — № 6. — С. 62).

Наслідки впливу непереборної сили в аспекті розвитку чи припинення конкретних правовідносин та вирішення питання про відповідальність їх сторін визначаються за нормою, що міститься в п. 1 ч. 1 ст. 617 ЦК України, за якою зобов'язання припиняється неможливістю виконання, що спричинене обставинами, за які боржник не відповідає.

У низці норм, що регулюють конкретні види зобов'язальних правовідносин, непереборна сила згадується окремо як виключна обставина, що звільнює боржника від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання (Примак В. Д. Непереборна сила у контексті цивільно-правової відповідальності // Вісник господарського судочинства. — 2001. — № 4. — С. 168).

Судова практика поки що не надто багата на прецеденти, в яких певні природні явища та обставини суспільного життя кваліфікуються як непереборна сила.

Огляд теоретичних поглядів на правову природу непереборної сили та усталені у законодавстві, діловій та судовій практиці підходи до практичного вирішення цих питань дозволяють зробити наступні висновки.

По-перше, непереборна сила визначається наявністю одночасно двох кваліфікуючих ознак: надзвичайністю (неможливістю передбачити

при даних умовах настання відповідних обставин) та об'єктивною невідворотністю (неможливістю відвернути обставини наявними в розпорядженні технічними та іншими засобами).

По-друге, непереборну силу слід розглядати як природне явище чи обставину суспільного життя, вплив яких відбувається зовні.

По-третє, наявність непереборної сили виключає не тільки вину боржника, але і, як правило, причинний зв'язок між його поведінкою та порушенням зобов'язання.

По-четверте, настання обставин непереборної сили не звільняє боржника від виконання зобов'язань, а звільняє його тільки від відповідальності за їхнє невиконання. Не вважаються обставинами непереборної сили, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів та ін.

З огляду на вищевикладене робимо висновок, що досі залишається багато прогалин та протиріч у чинному цивільному законодавстві України, які стосуються сутності непереборної сили та які найближчим часом необхідно усунути.

КІЗЛОВА О. С.

Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри цивільного та господарського права і процесу,
доктор юридичних наук, професор

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВІДНОСИН З НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Серед раніше широко відомих цивільно-правових відносин у діючому Цивільному кодексі України з'явилися і такі, які суттєво відрізняються від типових договірних. До таких належить раніше не відомий вітчизняній договірній системі договір про надання медичних послуг. Цей специфічний аспект договірних відносин ще вкрай недостатньо розглянуто в українській науковій літературі. Навіть незважаючи на те, що останнім часом з'явилися відповідні наукові праці та публікації, в які започатковано розв'язання цієї проблеми слід визнати, що дослідження цього цікавого правового явища не може бути оцінене, як задовільне.

Запровадження цього договору, відомого законодавству багатьох європейських країн, можна визнати таким, що зумовлене потребами практики і отже є обґрунтованим з практичної точки зору. (Кодифікація